

4-26-2020

THE ROLE OF THE BIOGRAPHICAL METHOD IN CHARACTERIZING THE CHARACTER OF THE HERO

Nodira Bakhodirovna Kobulova
teacher of primary education, Navoi State Pedagogical Institute

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu>



Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

Kobulova, Nodira Bakhodirovna (2020) "THE ROLE OF THE BIOGRAPHICAL METHOD IN CHARACTERIZING THE CHARACTER OF THE HERO," *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 3 : Iss. 2 , Article 9.

DOI: 10.52297/2181-1466/2019/3/2/9

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol3/iss2/9>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific reports of Bukhara State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

UDK: 894.375(12)(092)

QAHRAMON XARAKTERINI YORITISHDA BIOGRAFIK METODNING ROLI

РОЛЬ БИОГРАФИЧЕСКОГО МЕТОДА ПРИ ОСВЕЩЕНИИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕРОЯ

THE ROLE OF THE BIOGRAPHICAL METHOD IN CHARACTERIZING
THE CHARACTER OF THE HERO**Qobulova Nodira Bahodirovna***Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim kafedrasida o'qituvchisi***Kobulova Nodira Bakhodirovna***teacher of primary education, Navoi State Pedagogical Institute*

Tayanch so'zlar: biografikmetod, nuqtayinazar, yozuvchihayoti, asarqahramonlari, xarakterdagiyaqinlik, personajlartili

Ключевые слова: биографический метод, точка зрения, жизнь писателя, герои произведения, сходство характеров, язык персонажей.

Key words:biographical method, outlook, the writer's life, heroes of work, proximity of character, language of personages.

Maqolada yozuvchi yaratgan asarlar va qahramonlar tabiatini yoritish va tahlil qilishda biografik metodning roli xususida so'z yuritilgan. Ichki bir insoniy hurlikka intilishi, mardlig-u tantiligi, yomondan va yolg'ondan hazar qilishi, taqdir yo'llarining chigalliklari bilan bugungi zamondosh qiyofasini o'zida aks ettirgan obraz deb, bemalol aytish mumkin. Badiiy asarda yaratiladigan xarakterlar tasodifiy xususiyatlarga emas, balki qonuniy asoslarga ega bo'lib, unda yozuvchining nuqtayi nazari muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Yuqorida biz ko'rib o'tgan Erkin A'zam asarlari tahlili shundan dalolat beradi.

В статье идет речь о произведениях созданных писателем, а также о роли биографического метода при освещении и анализе героев произведений писателя. Можно с уверенностью сказать, что внутреннее человеческое стремление к свободе, отваге и храбрости, избеганию зла и лжи, путанице путей судьбы - это образ, отражающий современный образ. Персонажи в произведении искусства имеют правовую основу, а не случайную, в которой точка зрения писателя является важным фактором. Об этом свидетельствует анализ произведений Эркина Азама, который мы видели выше.

The article deals with the role of biographical method in the lighting and analysis of the nature and creativity of the writer. It is safe to say that the inner human desire for freedom, courage, fear of evil and lies, the confusion of the paths of destiny, is an image that reflects the modern image. The characters in a work of art have a legal basis, not a random one, in which the writer's point of view is an important factor. This is evidenced by the analysis of the works of Erkin Azam, which we have seen above.

Yozuvchining hayotga yondashuvi, nuqtayi nazari, turmushga, adabiyotga, davrga, odamlarga bo'lgan qarashlari u yaratgan asarlar va qahramonlar tabiatida u yoki bu tarzda namoyon bo'ladi. Erkin A'zam adabiy suhbatlari, intervyulari, turli munosabatlar bilan yozgan xotiralari, publisistik chiqishlarida hayot, adabiyot, kino, teatr san'ati, davr va qahramon muammolariga ko'p bor e'tibor bergan. Shular asosida yozuvchi ijodiga biografik metod tamoyillariga muvofiq yondashish ushbu tadqiqotimizga boy material bera oladi.

“Biografik metod ijodkor tarjimai holining oddiy xronologik tavsif va tasnifi emas, - deb yozadi adabiyotshunos Bahodir Karimov. – Yozuvchining tug'ilgan vaqti, yashagan joyi yoki muhiti, asarlarining yozilgan yili va nihoyat, ijodkorning vafot etgan yili – bularning bari biografik ma'lumotlar hisoblanadi. Biografik metod esa yozuvchi va badiiy asar jufligiga asoslanadi” [4,18].

Chindan ham, “biografik metod adabiyotni shunday o’rganish usuliki, bunda yozuvchi biografiyasi va shaxsiyatiga badiiy ijodning asosiy belgilovchi momenti tarzida qaraladi” [5, 54].

Professor Abdug’afur Rasulov “Hol tarjimasidagi saktalik va soxtaliklar” maqolasida yozuvchi biografiyasi bilan uning asari orasidagi uzviy bog’lanish, ruhiy yaqinlik ahamiyatiga alohida e’tibor qaratadi: “Yozuvchi holati va ijodi orasida uzviy bog’liqlik bor... Har qanday asarda yozuvchi ruhi, holi, qalbi aks etadi. Asarlari sinchiklab o’rganilsa, ular yozuvchi holati, ruhiyati haqida ko’p narsalar so’zlab beradi” [6, 27].

Voqelikka, u yoki bu masalaning mohiyatiga boshqacha qarash, aqidaga aylangan qarashlarga qarshi fikr, jamiyat uchun mezonga aylangan rusumlarga kinoya bilan qarash odatda o’jarlik, qaysarlik deb baholangan.

Masalaga shu jihatdan yondashdigan bo’lsak, Erkin A’zam yaratgan Asqar, Berdiboy, Nuriddin Elchiyev, Bakir, Zabarjad, Bahrom, Bolta Mardon, Farhod Ramazon va boshqa bir qancha asosiy qahramonlar xatti-harakatida, o’y-fikrlarida, muayyan masalaga munosabatlarida muallif xarakteri va nuqtayi nazarining ta’siri sezilib turadi. “Piyoda”dagi Berdiboy hamda “Atoyining tug’ilgan yili”dagi Asqar o’rtasida ancha yaqinlik bo’lsa-da, bu xarakterlar har biri o’zga sharoit-u muhitda o’sib, yashaydi. Shartakilik, o’jarlik, ko’nikmaga aylangan tushuncha va hodisalarga nisbatan injiqlik, ko’pchilikka andishasizlik bo’lib tuyuladigan xususiyatlari ularni birlashtiradi. Muallif Berdiboy obrazi vositasida BUGUNGA KECHANING ko’zlari bilan qaraydi, Asqar timsolida esa BUGUNGA BUGUNNING qarichi bilan yondashadi.

Zabarjad obrazi bilan “Qarzdor”dagi Bahrom o’rtasida ham shunday bir yaqinlikni ko’ramiz. Zabarjad ham, Bahrom ham ko’pchilikning xizmatini bajaradi, ikkovida ham andak “tili zaharlik” bor, tabiatan samimiy. Zabarjad tasvirida lirik romantik kayfiyat, Bahrom obrazida o’ta realistik chizgilar ustuvor. Zabarjad oilali bir erkakni sevadi, Bahrom beva Fayzixolga ko’ngil qo’ygan.

Shunday yaqinlikni Nuriddin Elchiyev va Bakir obrazlarini qiyoslaganda ham ko’rish mumkin. “Jannat o’zi qaydadir” asaridagi Domla hamda “Suv yoqalab”dagi Bolta Mardon ham ma’lum xarakter belgilari, hayotga munosabatlari, yurish-turishlari bilan bir-biriga yaqinlashgan qahramonlar.

Ko’rib o’tganimizdek, bu xarakterlarning yaqinlik belgilari anchagina bo’lsa-da, biroq ular egizakdek o’xshash, ya’ni qiyofadosh emas. Har biri o’ziga xos hayot yo’li va individual xarakter belgilariga ega. Ayni shu qahramonlar yozuvchining estetik qarashlari va nuqtayi nazarini o’zida aks ettirgan xarakterlar sifatida e’tiborni tortadi.

Erkin A’zam Muxtasar Tojimatova bilan suhbatida “Kechirasiz, o’rtoq muallim!” qissasi to’g’risida shunday deydi: “Shu qissani o’qib ko’rsangiz ham bilasizki, bolaligimda men rostdan ham injiq, bir aytgan so’zidan o’lsa qaytmaydigan qaysar bola bo’lganman. Kattasiga ham, kichigiga ham bor gapni dangal aytardim-qo’yardim” [3, 267].

Yuqorida ko’rib o’tilgan qaysi bir qahramon “injiq”, “o’jar”, “dangalchi” emas. Ularning barchasiga muallif xarakteridan, tabiatidan, gapirish uslubidan, dunyoqarash va nuqtayi nazaridan nedir “yuqqan”. Biroviga ko’proq, biroviga kamroq. Bu borada Asqar va Berdiboyning “bahramandlik” darajasi yuqoriroq.

- Bolaligingizda qanday edingiz?.. degan savolga yozuvchi adabiy suhbatda shunday javob beradi: “Shoirona aytganda xayol dunyosida yashardim, tevarak-muhit menga zerikarli, to’porinamo tuyular, ko’ngilda unga nisbatan hali anglanmagan bir norozilik ham bor, nuqul kelajakdagi o’zgacha hayot orzusi bilan yurar edim” [1, 564].

Yozuvchining bu iqrornomasi “Bayramdan boshqa kunlar”dagi bosh qahramon Bakirni, uning xarakterini, xayol dunyosida kelajakda o’zgacha holat orzusidagi yashash tarzini esga soladi. Bakir Bargidaga uylangach, ancha payt xayolot dunyosida yashaydi, iztirobli o’ylar iskanjasida o’zi va o’zgalardan, tushib qolgan muhitidan norozi bo’lib umrguzaronlik qildi, o’zligiga qaytish juda qiyin kechdi. Agar yozuvchiga xayol dunyosida yashash, o’zgacha hayotni orzu qilish tole bitmaganda, agar yozuvchi tabiatan real hayot bilan chiqishib ketganida edi, Bakirga qissa syujetidagi qismat nasib etmagan bo’lardi, uning hayoti syujetning boshqacharoq bir o’zanida oqardi. Yozuvchining o’zi e’tirof etgan “xayolparast”ligi u yaratgan boshqa xarakterlarda, jumladan, Nuriddin Elchiyev tabiatida ham aniq ko’zga tashlanadi. “Javob” qissasining kompozitsiyasi to’lig’icha xayol-xotira asosida qurilgan. Personajlar tilida uchraydigan kinoya, piching, kesatiq, sarkazm kabi kinoyaviylik ko’rinishlari ham qahramonlariga yozuvchining tabiiy “tortig’i”dir.

Adabiyotshunoslikda biografik metod tamoyillarini joriy etgan fransuz tanqidchisi Sharl Ogyusten Sent-Byov (1804-1869) adabiy-tanqidiy maqolalarida adabiy asarga yozuvchining hayoti orqali munosabat bildiradi. “Meni har doim xatlar, suhbatlar, fikrlar, xarakterlarning o’ziga xos fazilatlari ma’naviy-ruhiy qiyofasi, bir so’z bilan aytganda – mashhur yozuvchilarning biografiasini o’rganish o’ziga jalb etib keldi”, – deb yozadi [7, 313].

Shu jihatdan qaraganda, Erkin A’zam nasrini tadqiq etganda uning “Ertalabki xayollar” kitobi muhim manba bo’lib xizmat qiladi.

“... adabiyot hayot haqidagi fan, u hayotga asoslanishi kerak. Uning bevosita ko’zguisi emas, shu bilan birga, hayotga asoslanadigan san’at. Men o’zim qatnashgan, o’zim ko’rgan, guvohi bo’lgan, o’zim bilgan narsalarni yozganman, - deya e’tirof etadi Erkin A’zam. – Voqea birinchi shaxs – “men” tilidan hikoya qilinadi. Ba’zilar mana shunday asarlarimdagi qahramonlarni men deb o’ylashadi. Bu mutlaqo xato. Qahramon bajargan biron-bir ezgu ishni men qilgandirman, do’stinga tegishlidir yoki boshqa bir yomonlikni men emas, boshqasi qilgandir. Axir qahramon umumlashma bo’ladi-ku. Lekin yoshmi-qari, kattami-kichik – qanday qahramon bo’lmasin, barida o’zimdanda, tabiatimdanda nimadir bor” [1, 296].

Ushbu iqrar shunisi bilan e’tiborliki, birinchidan, qahramon – hayot – muallif uchligi munosabatini oydinlashtiradi, ikkinchidan, yozuvchining ijod olamiga, ijod laboratoriyasiga olib kiradi.

Badiiy asar – badiiy asar-da, ramziyatga o’ralgan, sir-asrorli, tagma’holi, polifonik xususiyatli. Talqinlar ham shunga yarasha turlicha bo’lishi mumkin. Biroq yozuvchining adabiy suhbatda bildirgan yuqoridagi fikri ilmiy-nazari qarashlarimizni to’g’ri o’zanga olib borishimizga ko’mak beradi.

Nuqtayi nazar insonni voqelikni o’rganishi, tahlil qilishi natijasida unda tug’iladigan qat’iy qarash, xulosadir. Yozuvchining nuqtayi nazari qahramon xarakterining mantig’ini belgilaydi. Xarakterlar mantig’i esa o’z navbatida syujet tuzilishini tayin etadi. Yozuvchi syujetni o’zi xohlagandek tartibda tuzolmaydi, chunki syujet, undagi voqea-hodisalar zanjiri, har bir epizod qahramon xakteri xususiyatlarini ochib bera olishi kerak, aks holda asarning obrazligi, ta’sirdorligi, originalligi kabi qator xususiyatlariga putur yetadi, yozuvchining nuqtayi nazari yetarlicha ifodasini topa olmaydi. Erkin A’zam “Yozuvchi” hikoyasini yaratguncha unda “mardikor” yozuvchi haqidaginuqtayi nazar shakllangan edi. “Domla” xakteri ana shu nuqtayiqarash nazarga binoan yaratildi. Mazkur yozuvchida ancha ilgari shakllanib, publisistik chiqishlarida aks etgan edi. “O’zingiz ham o’qiganmisiz?” publisistik iqrasida “Yozuvchi” hikoyasining xomaki chizgilari mavjud. U umrining oxirida Ittifoqning “bosh adibi”ga aylangan Brejnev haqidagi latifa bilan boshlanadi. Unda ustoz nomidan maqola, monografiyalar yozadigan shogirdlar haqida, soxtakorliklar to’g’risida mulohazalar yuritiladi. “Bunday asarning ustida ko’pincha butun boshli brigada mehnat qiladi – hashar. Ustoz uchun, ustozning shon-shuhrati yo’lida. Ustozning o’zi esa qo’liga qalam olib biror nima yozishiga ham shubha qilasiz.

Undan keyin, ana, nashriyot-u tahririyatlarda yeng shimarib adabiy negrlar, mardikorlar o’tiribdi” [1, 179].

“Yozuvchi” hikoyasining qahramoni, yozuvchi ta’biri bilan aytganda “o’rtamiyonagina yozuvchi” domla ham nashriyotda ishlaydi, “adabiy negrlik” qilishga majbur bo’lgan bir kishi. Hayot haqiqatini yozuvchi shu tariqa badiiy haqiqatga aylantiradi. Mazkur publisistik maqola bilan hikoyasini solishtirib, shunday xulosa qilish mumkinki, badiiy asar hayotning aynan nusxasi emas, balki yozuvchi tomonidan yaratilgan yangi hayot manzarasi. Hikoyada asosiy hayotiy detal “adabiy negrlik” saqlanib qolingan, qolgan sarguzashtlar esa badiiy to’qima mahsuli.

Erkin A’zam “Guli-guli” qissasida, “Stupka” hikoyasida, “Shovqin” romanida xorijdan kelgan ayollar qismatiga alohida e’tibor qaratadi. O’zbekona hayot tarziga ularning ko’zi bilan, ularning hayot tarziga o’zbekona nigoh bilan qaraydi. Yaxshi-yomon, ijobiy-salbiy bu obrazlar xayoliy yoki yozuvchi fantaziyasining mahsuli emas. Yozuvchi bu to’g’rida “Parijdan qo’ng’iroq bo’lguncha va bo’lgach” (1,571-577) adabiy suhbatida batafsil to’xtaladi. O’tgan asrning 60-70-yillari Rossiya va Ukraina pedbilim dargohlarini bitirgan ko’plab yosh-yalang O’zbekistonga ishga yo’llanib, olis-olis qishloqlarda rus tili va adabiyotidan dars berganligi hayotiy haqiqat. Shuningdek, armiyaga ketgan ko’pgina o’zbek yigitlarining o’sha yerdan uylanib qaytganligini ko’p bora eshitganmiz. Yozuvchining badiiy mahorati tufayli ana shu tarixiy haqiqat jozibali badiiy haqiqatga aylantiriladi.

Yozuvchining mahorati, bir tomondan, real hayotdagi yangilikni ko'ra olishi va uni adabiy vositalar bilan tahlil eta olish san'ati bo'lsa, ikkinchi tomondan san'atning sirlarini chuqur o'zlashtira olganligida namoyon bo'ladi. Shu ikki asos birlashib, hayotning katta haqiqati o'zining tugal va go'zal ifodasini topadi. Erkin A'zamning qator hikoya va qissalari, dramatik asarlari, "Shovqin" romani poetikasi fikrimizni isbotlaydi. Bizningcha, Erkin A'zam o'zining badiiy asarlariga asos bo'lgan ko'pgina syujetlarni, avvalo, hayotdan oladi, ikkinchidan, ular badiiy asarga aylanguncha publisistik qiyofa kasb etadi. Chunki, e'tibor berilsa, yozuvchining aksariyat badiiy asarlari epizodlari publisistikaning u yoki bu ko'rinishida matbuotda e'lon qilingan. Jumladan, "Okean ortidagi tabassum", "Bizning vatan qayerda?", "Jannat qidirib" kabi publisistik maqolalarida "Jannat o'zi qaydadir" asarining xomaki eskizlari, chizgilari mavjud. Bizningcha, publisistika Erkin A'zam uchun badiiyat dunyosiga olib chiqadigan yo'l. Publisistikada bayon etilgan voqea, hodisa, fakt, nuqtayi nazar kabilar saralanib, sayqallanib, turlicha ijodiy kombinatsiyalarga uchrab badiiy shaklga kiradiki, bu yuqorida eslaganimizdek yozuvchining badiiy mahorati bilan bog'liq ijodiy jarayon mahsulidir.

Eslatib o'tilgan maqolalardagi ayrim o'rinlarga e'tibor qaratamiz. 2003-yilda yozilgan "Jannat qidirib" maqolasidan: "O'zim Amerikaga ko'chib ketyapman, - dedi u. Inson dunyoga bir marta keladi, yashagandan keyin odamga o'xshab yashash kerakda" [1, 158]. "Okean ortidagi tabassum" (1995) maqolasidan: "Shak-shubhasiz – Amerika mo'jizalarga kon qiyomat mamlakat. Lekin, boshqalarni bilmadim-u, men noshukur, qoloqroq odammanmi, safarimizning bir haftasi o'tar-o'tmas, o'sha "yomon" O'zbekistonni qo'msab, kun sanashga tushdim"(1,120)

"Jannat o'zi qaydadir" asariga asos bo'lgan yozuvchi nuqtayi nazari qachon va qanday sharoitlarda shakllanganligi ushbu ko'chirmalardan ham ko'rinib turibdi.

"Jannat o'zi qaydadir"ga asos bo'lgan yozuvchining yana bir publisistik maqolasiga to'xtalamiz. Bu "Bizning Vatan qayerda?" maqolasidir. Maqola 1996-yilda yozilgan.

"Dastlab ko'rganda men bu odamni o'zbekka o'xshatmadim. Qiyofasidan ovrupolashgan xorijiy Sharq ziyolilarini eslatardi. Aslo oltmishlarni qoralagan demaysiz, kiyim-boshi ham shunga yarasha zamonaviy: egnida yengi kalta bashang mayka, serbar kamarli qalami shim, boshida bejirim qorako'l papoq, moshguruch soqoli ozoda. Xullas, kamida yo pokistonlik, yo saudiyalik korchalonning o'zginasi!" [1, 121].

Maqoladagi ushbu shaxsning qiyofasi, portreti bilan 2007-yilda chop etilga "Jannat o'zi qaydadir" asaridagi Boy ota, ya'ni Rahmatulloh Jiydaliy portreti o'rtasida jiddiy farq yo'q. Go'yoki aynan bir shaxsning ikki holatdagi suratiga o'xshaydi.

Maqolaning davomida o'qiyimiz:

"Dastlabki taassurot aksar aldamchi bo'ladi. Pokistoni – Pokistonda o'zi bilan o'zi, Saudiyasi ham huv bir yoqda. Bu kishiga kelsak, g'irt o'zbek ekan. O'zbek bo'lganda ham oz emas, ko'p emas, bizga hamyurt – kamina tug'ilib, o'sgan joylardan yetmish-sakson chaqirim naridagi manzildan bo'lib chiqdi. Asli. Ammo o'zi, umri bino bo'lib, ota-bobolari yashab o'tgan yurtni tushida ham ko'rmagan. Vaholanki, undan bor-yo'g'i oltmish-yetmish chaqirim narida umrguzaronlik qilgan. O'rtada birgina daryo. Daryoki, bamisoli yer-u ko'kni tutashtirgan devor. Pashsha ham so'roqsiz uchib o'tolmaydi!" [1,121-122].

"Jannat o'zi qaydadir"da Boy ota Jo'raqul domlaga hamyurt, ya'ni Jiydaliy bo'lib chiqadi, maqoladagi kishi esa muallifga yurtdosh. Maqoladagidek badiiy asarda ham Boy ota ota-bobolari yurtini ko'rmagan. Maqoladagi o'sha o'zbek kishi muallifga noxush taassurot qoldiradi. Bu salbiy munosabat to'lig'icha badiiy asarda Boy otaga nisbat beriladi. "Jannat o'zi qaydadir" asaridagi Jo'raqul domlaning "zuvalasi" Erkin A'zamning "Aldangan avlod andishalari" publisistik suhbatida "pishgan" edi.

"Biz aldangan avlodmiz, - deydi Erkin A'zam o'sha suhbatida. – Biz yolg'on-yashiq kitoblar, soxta aqidalar ruhida tarbiya topdik."(1,394)Jo'raqul domla ham shu avlodning vakili. Erkin A'zam nasrida shu avlodga mansub yana bir obraz bor, bu – "Suv yoqalab" asaridagi Bolta Mardon obrazi.

Erkin A'zamning katta-kichik asarlarida yaratgan asosiy qahramonlari g'alati qiliqlari, noodatiy tuyuladigan yurish-turishi, o'y-xayollari bilan kitobxon diqqatini o'ziga jalb etib turadi. "O'zbek adibi Parijda" nomli suhbatda jurnalist Dilorom Matkarimova ayni shunday savol bilan yozuvchiga murojaat qiladi.

“Siz tilga olgan personajlarga munosabatim o’sha asarlardan ayondir, - deb javob beradi yozuvchi. Agar kam joyi bo’lsa, javob berishga tayyorman. Kamtarona izoh tariqasida shuni ilova qilishim mumkinki, hayotda ham, adabiyotda ham siyqa, ilimlilik, maroqsiz kishilarga toqatim yo’q. Ularning nimasini yozasiz, to’g’rimi? Tabiatan “tuz”li, “bir qiligi ortiqcha” bo’lgan qahramonlarga ishtiyoqim baland. Ularni tasvirlash ham o’ng’aydek menga. Sirasi, atrofga sinchiklabroq qarang... Hammamizning ham biron bir jihatimiz bo’rtibgina turadi, hammamiz ham andek g’alatiroqmiz – shuni ko’ra bilsangiz kifoya” [1, 547-548].

Chindan ham, yozuvchi ta’kidlaganidek, tabiatan “tuzli”, “bir qiligi ortiqcha” bo’lgan qahramonlar voqelikka yangicha qarashning mahsuli. Ramazon, Asqar, Berdiboy, Zabarjad, Farhod Ramazonlarni an’anaviy o’lchamlarda tasvirlaganda ularning originalligi, o’ziga xosligi ko’zga tashlanarmidi? Albatta, yo’q.

Marina Svetayeva bir she’rida:

Yashamoqlik ko’nikmoqlikdir,

Ko’nikmoqlik esa jinoyat – deb yozadi. Bizningcha, Erkin A’zamning yuqorida eslatilgan qahramonlari “ko’nikib yashash”dagi va “yashab ko’nikish”dagi yakranglikka, dimiq muhit va zerikarli voqelikka isyon tarzida ko’zga tashlanadi.

Anoyining “anoyiligi” shundaki, u yolg’on gapirishni bilmaydi, to’g’riso’z, samimiy, hamma narsani o’zligicha qabul qiladi, sun’iylik uning tabiatiga yot. Servantesning Don Kixot, F.Dostoyevskiyning knyaz Mishkin kabi obrazlarini esga soladi. Bundaylarga hamisha “nosog’lom” kishiga qaragandek qarashadi.

Asqar obrazi esa o’ta rostgo’y, halol, jasur, ayni choqda betgachopar, qaysar. E’tibor berilsa hamisha ham birikib ketmaydigan xislatlar yagona obrazga jamlanmoqda. Asqar yurish-turishi, xarakteri bilan turlicha talqinlarga sabab bo’ldi, biroq uning yangi obraz, yangi xarakter sifatidagi bosh fazilati – nohaqlikka qarshi isyoni, adolatsizlikka nisbatan murosasizligi!

Avvalambor, Asqarga o’xshagan odamni hayotda uchratish qiyin, ikkinchidan, shunday kishi bo’lsa, hayotning o’zi uni “mulla” qilib qo’yadi. Boshqa tomondan, “tipik xarakterlarni tipik sharoitda ko’rsatish” ham sezilmaydi. Uning g’alatiligi, “bir qiligi ortiqcha”ligi shundan.

“Otoyining tug’ilgan yili” yozilgan paytda yozuvchining nuqtayi nazari jamiyatda Asqarga o’xshagan kishiga ehtiyoj borligini tayin etgan. Biroq keyinchalik adabiy o’ylari va suhbatlarida Asqar obrazini “jamiyat uchun nobop, noqulay” deb ataydi. “...bugun men idora rahbari sifatida Asqarga o’xshagan shartakini ishga olmagan bo’lardim. Chunki, u ko’pchilikka malol keladigan noqulay odam” [1, 440].

Agar yozuvchi keyinchalik emas, asar yozilishidan oldin shunday nuqtayi nazarga kelganda edi, Asqar xarakteri, mazmun-mohiyati boshqacharoq qiyofa kasb etgan bo’lard. Shulardan kelib chiqib aytish mumkinki, asarning eng kichik detalidan kompozitsion ko’rinishigacha barcha-barchasini yozuvchining nuqtayi nazari hal etadi.

Yozuvchining g’alati qahramonlaridan yana biri Berdiboy obrazi. Hayotda biz ko’pincha bugunning nuqtayi nazari bilan o’tmishga va kelajakka baho beramiz yoki uni tasavvur etamiz. Berdiboyning g’alatiligi, g’aroyibliqi orqali yozuvchi bugungi hayotimizga, yurish-turishimizga, ma’naviy-ruhiy olamimizga, milliy udum va qadriyatlarimizga o’tmishning ko’zi bilan qaraydi. Adibning bu tasvir usuli fantastik asarlar ruhiga mos. Biroq “Piyoda” fantastik emas, realistlik asar. Shu sabab yozuvchi qahramonini svilizatsiyadan chetda qolgan olis bir qishloq kishisi qilib ko’rsatadi.

Berdiboy o’qigan, ziyoli emas, oddiy dehqon. Biroq uning hayotga qarashi, fikr-mulohazalari o’qimishli kishilarning qarashlaridan va gap-so’zlaridan ko’ra jo’yali va mantiqli.

Berdiboy ham zaharxanda-yu pichinglari bilan Asqardan qolishmaydi. Lekin uni Asqarning ulg’aygan varianti yoki qiyofadoshi deyish mumkin. Asqarning isyoni shartakiligi, betgachoparliligi bilan yakun topadi. Berdiboy unday emas, uning isyoni ma’lum maqsadga qaratilgan isyon. Shu qahramonlar muhitining ko’zi bilan qaraganda Asqar “tentak”, Berdiboy esa “aqli tentak”. Asqar asosan o’z ichiga berkinib olgan, u aytgan piching suhbatdoshiga yetadimi-yo’qmi, ishi yo’q, piching yoki kinoyasining tagma’nosini o’zi yaxshi anglaydi, biroq adresat hamisha ham tushunavermaydi. Mana bir misol:

“Navbatdagi bekatda qorachadan kelgan, ko’zlari quvnoq qo’g’irchoqnikiga o’xshash qizga taklif qildim:

– Akam doktorlik dissertatsiyasini yozyapti, o'zim yaqinda kandidat bo'laman, kelajagim zo'r – menga tegmaysizmi?

Qiz shunday ma'sumona angraydiki, o'qim bu gal xato ketganini fahmladim"[2, 24].

Berdiboyning "o'qlari" hech xato ketmaydi, hamisha nishonga tegadi.

"Bayramdan boshqa kunlar"dagi Safura hayotda o'rnini topolmagan besaranjamroq qiz. Hozir unaqasi juda ko'p, dunyoning har yog'ida uloqib yuribdi. Biroq qissa e'lon qilingach, shu obraz atrofida anchagina bahslar bo'ldi. Ba'zilar buni o'zbek xotin-qizlariga tuhmat, - deb ham baholashdi. Jamoatchilikda shunga o'xshash fikrlarning paydo bo'lishiga – bunday obrazning o'zbek adabiyotida ilk bor paydo bo'lishi sabab bo'lgan, desak noo'rin bo'lmas.

Yozuvchining o'zi u haqda shunday yozadi: "Holbuki, men uni osmondan olib, yo ichimdan to'qib yozmagan edim. O'zbek xotin-qizi faqat Kumushbib yoki Zebi-Zebonalar emasdir. Bugun u o'zgargan – oradan bir-bir yarim asr vaqt o'tdi-ku!.. Demak, milliylik ekan deb, ko'ra-bila turib hayot haqiqatini siporishlab, andavalab ko'rsatish ham adabiyotning fazilati sanalmasa kerak" [1, 496].

Chindan ham yozuvchi haq: qahramonni kechagi adabiyotlardan emas, bugungi voqeelikdan izlash kerak.

Zabarjad obrazi ham adabiyotda o'ziga xos yangilik bo'ldi. Tuyg'ulariga erk bergan, ozroq shaddod qiz obrazi adabiyotning tadqiq obyektiga aylanmagan edi. Ichki bir insoniy hurlikka intilishi, mardlig-u tantiligi, yomondan va yolg'ondan hazar qilishi, taqdir yo'llarining chigalliklari bilan bugungi zamondosh qiyofasini o'zida aks ettirgan obraz deb, bemalol aytish mumkin.

Xullas, badiiy asarda yaratiladigan xarakterlar tasodifiy xususiyatlarga emas, balki qonuniy asoslarga ega bo'lib, unda yozuvchining nuqtayi nazari muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Yuqorida biz ko'rib o'tgan Erkin A'zam asarlari tahlili shundan dalolat beradi.

ADABIYOTLAR

1. **A'zam Erkin.** Ertalabki xayollar. –T.: O'ZBEKISTON, 2015. – 588b.
2. **A'zam Erkin.** Kechikayotgan odam. Qissalar. – T.: Sharq, 2002. – 448 b.
3. **Erkin A'zam.** Badiiy olami: Ilmiy maqola va suhbatlar to'plami. Qalbi bedor qahramonlar yoxud adabiyotning mangu qadri //Adib bilan Muxtasar Tojimatova suhbat. –T.: Turon zamin ziyo, 2014. – 267b.
4. **Karimov B.A.** Adabiyotshunoslik metodologiyasi. –T.: Muharrir, 2011.–88b.
5. Литературный энциклопедический словарь. – М., 1987. –С.216.
6. **Rasulova.** Ilmi g'aribani qo'msab. – T.: Ma'naviyat, 1998. – 44b.
7. **Sent-Byov Sh.** Literaturnie portreti kritecheskie ocherki. - M., 1970. - S. 313.